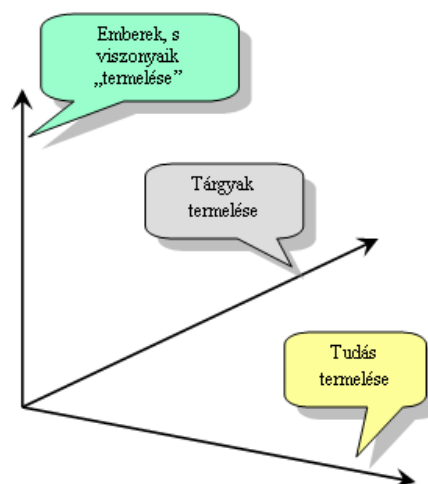

A tőke kombinációi I. Egyszerű világok

Konstruálunk tárgyakat, szimbolikus felkészültségeket, és értelem – érték - cél szerkezeteket. Ezeket különböző arányban kombinálják a szervezetek és társadalmak. Más az élet és a munka, ha egyszerű tárgyakkal, kis tudással, betanított munkán dolgozunk, s más ha sok kultúrával, alkotó munkával foglalkozunk. A felkészültségek – a tőke - kombinációi egy-egy szervezet és társadalom jellemző felkészültség szerkezetét adják. Egy három dimenziós tőkekombinációs modell segítségével gazdaságfejlődési szakaszok is elkülöníthetők. E fejezetben a rég - és közelmúlt egyszerűbb világairól lesz szó.

5.1. Problémamegoldó felkészültségek és termelésük

Az utóbbi évtizedek gazdasági- társadalomtudományi fogalmainak „slágerlistáján” tartósan előkelő helyen szerepelt az „emberi tényező felértékelődése” formula és felemelkedett az „információs társadalom” fogalma, a „szolgáltató-információs társadalom” kifejezés és velük együtt a „posztindusztriális társadalom” kifejezés. Újabban tudásgazdaságról, tudástársadalomról is beszélünk. Ma már négy fő (általánosított) termelési tényezővel számolunk; az emberrel, a természettel, anyagi-tárgyi tőkével és az információval. E négy termelési tényezőt mint egymást növelő, növekedési forrást - egymáshoz való viszonyaiban lehet vizsgálni. Ehhez felhasználjuk az előzőekben kifejtett háromdimenziós „társadalmi termelési teret”.

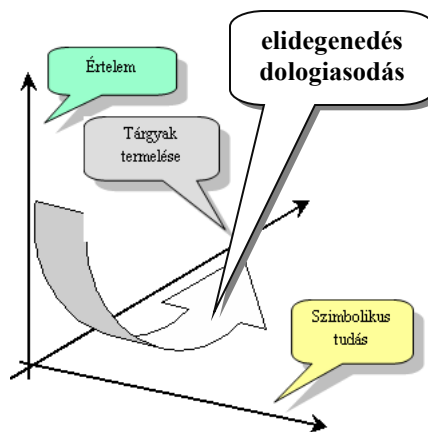
Az „információs társadalom”, „tudástársadalom”, „hálózati társadalom” mindegyike olyan kifejezés amely ráillik az összes korábbi társadalomra. Amióta van társadalom, mindig voltak tárgyak, szimbolikus, értelmi szerkezetek és emberi képességek, s ezért el is lehetne vetni őket, mint olyanokat amelyek nem alkalmasak a jelenlegi (különös) folyamatok leírására, de mégis kifejeznek valamilyen elmozdulást a termelési problémamegoldási tényezők arányaiban.

5.1.1. „Több” és „kevesebb” felkészültség. Elidegenedés

A változások leírásához mindhárom dimenzióban értelmezhetünk „több-kevesebb”, „jobb-kevésbé jó” relációt. Tudunk értelmezni több és kevesebb tárgyat, tudunk értelmezni több és kevesebb szimbolikust – ezt leginkább az „egyszerű-bonyolult” vagy „információszegény információdús” fogalompárokkal érzékelhetjük. Az „értelmes-értelmetlen” pár egy kicsit problematikusabb.

Az idegen célnak, vagy idegen perspektívának való alávetettséget már tudjuk az előző fejezetekben bemutatott „értelmi” dimenzió segítségével értelmezni. Az a tevékenység, ami valamely az ábrában az „értelme” dimenzióban magasabb, cél, perspektíva *érdekében* történik, e magasabb értelemhez viszonyítva *eszköz* jellegű. Eszköz, dolog. Az emberi cselekvés is lehet ilyen. Az „elidegenedés” és „dologiasodás” fogalmának kiterjedt kritikai ihletésű irodalma van, s e fogalomhasználat benne van ebben a hagyományban.

Így értelmezhetünk elidegenedett és nem elidegenedett tevékenységeket. Mindegyik konstruál tárgyakat, szimbolikus formában hordozott felkészültséget, értelmi konstrukciót, az egyikük „dologi”, eszközjellegű más magasabb célok, perspektívákhoz képest. Tudunk értelmezni egy relációt a magasabb értelmi dimenzió szférája és az alacsonyabb dologi tárgyi elidegenedett dimenzió szférája között.

5.2. Prototípusosság

Az hogy mi, és mennyire alávetett valamilyen, más célnak az egy kontinuum, talán nincs olyan tevékenység ami felett nem találnánk valami „magasabb” szempontot, de mégis képesek vagyunk érteni e fogalmat. Itt az segít, ha prototípusokban és nem élesen elválasztott fogalmakban gondolkodunk. A prototípus valamilyen jellemző „átlagos” típusát mutatja meg a leírandó kategóriának, ám e kategóriáknak nincs merev határa. A prototípusba belesűrítjük a legjellemzőbb (leggyakoribb) tulajdonságokat, s elfogadjuk, hogy néha néhány jelenség kilóg a sorból. Úgy gondolkodunk, mint a mindennapi életben, amikor kategóriákat alkotunk. A

prototípus szerveződés néhány elve Rosch¹ után:

- Az átlag elve szerint a kategóriát jellemző megjelenésben a legjobb átlagos példát vesszük a kategória „legjobb” képviselőjének.
- A korreláció elve szerint az együtt járó tulajdonságokból alkotjuk meg a „legjobb” képviselőt. Mint csőre van, repül és tollas, akkor madár, bár a kacsacsőrű emlősről tudjuk, hogy kilóg a sorból, vagy csőre van, tollas, de nem repül, mint néhány futómadár.
- A speciális érdeklődést kiváltó tulajdonság jobban eleme a prototípusnak pl. a kígyónak mérges a harapása, és e tulajdonsággal együtt járó tulajdonság is típusalkotó, miközben hogy tudjuk, van sok nem mérges is.
- A típust reprezentáló alak kiválasztásában dominálnak a jól megjegyezhető tulajdonságok (csíkos szőrű patás, sörényes, ormányos)
- Milyen kategóriák vannak a szembeállítási halmazban, fontos, hogy minél jobban különbözzön az egyik típus a másiktól, a halak vízi állatok az emlősök szárazföldiek, ám ez a delfinekre már nem igaz.

A prototípus akkor is működik, ha a valóság egy kontinuum mentén változik.² A tőke kombinációk modellje ilyen folytonos valóságot ír le a prototípus eszközeivel.

¹ Rosch, Eleanor: Egyetemes és kulturálisan specifikus jegyek az emberi kategorizációban. In. Pléh Csaba - Boross Ottilia (szerk.) Bevezetés a pszichológiába. Osiris. Budapest 2004. és Rosch, E.—Mervis, C. B. (1975): Family resemblances: Studies in the internal structure of categories, *Cognitive Psychology* 7, 573—605. o.

² pl. a színek esetén, s a leírásban mégis elkülönült szín elnevezéseket használunk. Régi a példa arról, hogy a színek nyelvi elnevezése a folyamatos valóságot „önkéntesen” szabdalja szét kategóriákra, s e példát a nyelvi jelek önkényes voltára és reprezentációt észlelést befolyásoló szerepére használják. Újabb kísérletek azt bizonyítják, hogy lehet, hogy van öröklött színérzékelő apparátusunk, amelyek alapján meg tudjuk mondani, hogy melyik például a

5.2.1. A típusok - felkészültség kombinációk

Mindegyik dimenzióban történő konstruálás felhasználja a többit is, a termelés e három dimenzióban komplex. A felkészültségek mindegyik dimenzióban növekedhetnek csökkenhetnek - korlátok között. A tőkekombinációs fajtákban a termelési tényezők különböző arányban szerepelnek. Problémamegoldó cselekvéseinkben lehet, hogy inkább

- tárgyakat, alkotunk, vásárlunk, fejlesztünk, (tárgyi-anyagi tőke növelés),
- vagy a tárgyakat tökéletesítjük, (a dolgokat okosítjuk) a termelés szervezettségét növeljük, a munka során alkalmazott tudást növeljük (információ növelés, technikai fejlesztés),
- vagy a munkavégzőt tárgyasítjuk, vagy humanizáljuk a munkát – az elidegenedést csökkentjük.

És tételezzük fel, hogy a tipikus tőkekombinációk szerint korszakok, és társadalmi terek különíthetők el, s a három fajta felkészültség „alacsony” és „magas” állapotával (2 a harmadikon) nyolc típusát kaphatjuk a termelésnek. Az emberi dimenziónál az „elidegenedett” és az „értelemmel teli” jelzőket használom, s értelemmel telibb az „életvilág” közeli létezés, s a túloldal ennek „rendszer” ellentétpárja. Magasabban” van az „életvilág” a „rendszer” létezésénél.

- Az „anyagi-tárgyi” dimenzióban az egyszerűség kedvéért a „tőke”, vagy az „anyagi tárgyi tőke” kifejezés szerepel a tőke hagyományosan „tárgyakra utaló termelő tőke” oldalára utalva. (azzal, kiegészítve, hogy a többi tényező is tőke)
- A „szimbolikus formában tárolt problémamegoldó felkészültség” kifejezés helyett az egyszerűség kedvéért néha az „információ” kifejezés szerepel.

„t” jelentése „kevés tárgyi tőke”, „T” „sok tárgyi tőke”

„é” jelentése „értelemvesztett, elidegenedett”, „É” „értelemmel teli humán”

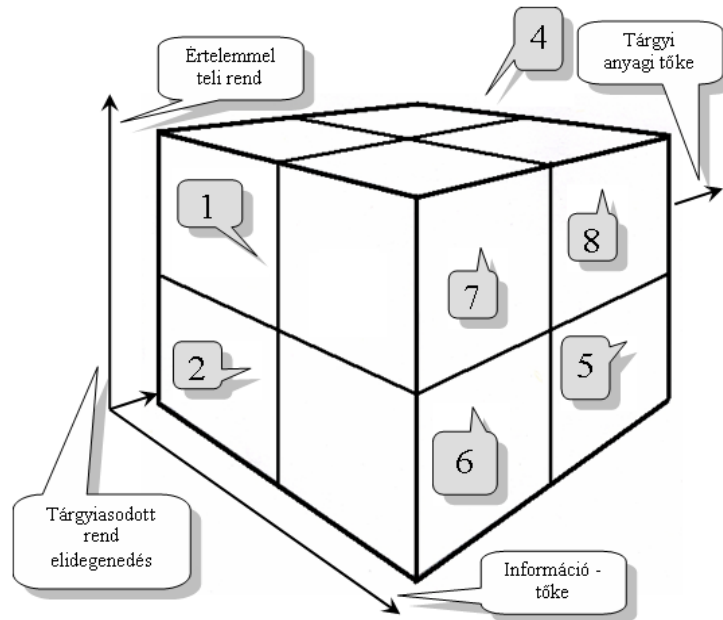
„i” jelentése „szimbolikus felkészültségben szegény”, „I” „információban, szimbolikus felkészültségben gazdag”

Az így kapott nyolc féle tőkekombináció prototípusa és a típust kifejező törekvés a következő:

„jó” piros. A színfrekvenciák valósága ettől még folyamatos, de lehet, hogy van bennünk (különböző nyelven beszélők között is) egy közösnek tűnő színérzékelő tudás. Rosch u.o.

1. Alacsony anyagi-tárgyi tőke igényű, információszegény humán kombináció. **t-É-i**
 „Élj a közösségben, hagyományban, harmóniában a világgal!”
2. Alacsony anyagi-tárgyi tőkeigényű, információszegény elidegenedett kombináció. **t-é-i**
 „Szervezd meg az embergépet!” A növekedés forrása a több test, több kéz az embergépbe.
3. Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információszegény elidegenedett innováció. **T-é-i**
 „Gyapardj! (tárgyi anyagi tőkében) A növekedés forrása a több kéz és gép.
4. Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információszegény humán innováció. **T-É-i**
 „Döntsd a tőkét! („S igazságosan oszd szét!”) A növekedés forrása a több kéz és gép.
5. Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információgazdag elidegenedett innováció. **T-é-I**
 Technokrácia. „Fejleszd a technikát - „okosítsd” a tárgyi-anyagi tőkét!”
6. Alacsony anyagi-tárgyi tőkeigényű, információgazdag elidegenedett innováció. **t-é-I**
 „Tanulj, képezz, s kösd össze a szakosodott tudásokat! A növekedés forrása a több „okosság” a technikai rendszerekben.
7. Alacsony anyagi-tárgyi tőkeigényű, információgazdag humán innováció. **t-É-I**
 „Alkoss!” és művelődj! A növekedés forrása a több információ.
8. Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információgazdag humán innováció. **T-É-I**
 „A bolygó tudatos részeként műveld a bolygót!” A növekedés átértelmeződik.

5.2.2. A prototípusok a történelemben. Kultúrák összehasonlítása?

Történelmi-gazdasági korokat fedezhetünk fel a tőke prototípusaiban, s a típusok a történelmi sor mellett egy logikai sort is mutatnak. Itt azonban illik egy kis pontosítást tenni. A történelmi alatt azt értem, ahogyan a történelmi korokban jellemző termelésre gondolni szoktunk, ahogyan egyes korok termelésének valamiféle leegyszerűsített képe, modellje prototípusa él bennünk. Azt látjuk „van benne valami” de kompetenciám nem terjed ki történelmi elemzésekre. Ám a történelemtudomány felhasználhatja e prototípusokat.

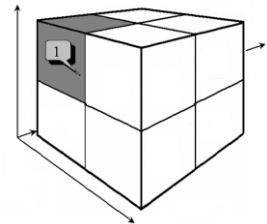
A „több” tárgy a „kevesebbet” követi az időben, a „bonyolultabb”, „információ dúsabb”, az „egyszerűbb” után következhet. Látszólag az „értelmesebb”, a „kevésbé értelmes” után következne, de ez utóbbinál nem lehet e modellel egyértelmű fejlődést bemutatni, mert az „értelemről”, beszélve éppen a mércék változásáról van szó. Az értelem, az érték, amivel mérhetnénk a „fejlődést” minden egyes kombináció része. A történelmi, logikai sort az előző fejezet alapján egy idealizált, elidegenedés nélküli közösségi modellel kezdjük.

5.3.A komplex tőke prototípusai. Komplex kollektív problémamegoldó észjárások

5.3.1. „Élj a közösségben!” ... *(szerényen, harmóniában a világban!)*

Alacsony anyagi-tárgyi tőke igényű, információszegény, értelemmel teli humán. t – É - i

Értelemmel teli életet élő közösségi *életvilág*. A tárgyak, anyagi javak, s megszerzésük természetes részei az életnek, s nem dominál a többi tényező fölött, s a munka integrált része a teljes életnek. A tudás a közösségi életvilágban van, s átadása egyszerű, része az életközösségnek. S hogy mi az értelmes élet, az fel sem merül, magától értetődik, s mindennek az értelme benne van a közösség életvilágában.

A mai ember számára, aki nem így szerzi tudásának jelentős részét az anyanyelv családi megtanulása a jó példa erre. Azt „csak úgy megtanuljuk”, azzal hogy a család nyelvi közösségében élünk. Az emberek élik élettevékenységeiket. Ilyen lehetne a mai család, de a szülők már ettől a természetes életterületüktől fizikailag, s időben elválasztva szerzik be anyagi eszközeiket, s gyerekeik tanulása fizikailag és időben elválasztva máshol történik. Élettevékenységük jelentős része már ettől elidegenedett. A család, már ami megmaradt belőle lehetne ez a közösség.

Vagy ilyen lehet egy közösségi módon működő mai társadalmi szervezet életvilága. Azzal a szűkítéssel, hogy e szervezetre is vonatkozik egy sor jogi, számviteli, adózási törvény, aminek

„értelme” nem a közösség életében van, hanem egy tágabb rendszerben. Lehet ilyen egy tartósan együtt létező baráti kör életvilága, egy mai munkahelyen egy közösségi módon működő kollektíva. Ezek a mai, nem így működő világban közösségi szigetek. Lehet ez egy olyan tevékenységi állapot, amiben belefeledkezünk a (nem túl bonyolult) tevékenységbe, eggyé válunk vele, s átéljük a tevékenység örömet, például örömmzenélünk, táncolunk, fát vágunk, vagy egyszerűen élvezzük magát a tevékenységet.³

Ez az ősi közösségek világa, amilyennek valószínű megszerpítve megalkotjuk képzeletünkben. Kevés a tárgyi-anyagi tőke, a szimbolikus tudás, és az emberi, társas, értelmi viszonyrendszerbe, ha egyszer belenőtt az ember, az személyisége részévé vált, s élettevékenysége nem vált ettől idegen célok eszközévé. Az emberi tevékenység eredménye nem elidegenített az egyik embertől, közösségtől, valamely másikhöz.

Erről az állapotról keveset tudunk, azonban sok újabb humán etológiai és evolúciós lélektani kutatás arról számol be, hogy e múlt emlékeit öröklött tulajdonságainkban hordozzuk. Ezt láttuk az előző fejezetben.

„... A társadalmat mint a szabad és egyenlő bajtársak - teljes személyek - communitását fogjuk fel. A „societas” vagy a „társadalom”, ahogy azt mi mindannyian megéljük, olyan folyamat, amely magában foglalja mind a társadalmi struktúrát, mind a communitást, külön-külön és változó mértékben összekapcsolódva.”⁴

A communitas élménye, emléke benne van a szervezeti cselekvéseinkben is, mérjük is vele az „emberi” viszonyokat. Az első, közösségi világunk rokon a communitással, s rokon az életvilággal. Valószínű, hogy e communitas kép, vagy modellünkben az 1. számú világ képe az alapja annak, ahonnan mérjük a jó emberi viszonyokat. S a mindennapi társadalomkritikáinknak ez lehet az alapja.

„Minden társadalomkritika előfeltétele, egyben legnehezebben megoldható problémája annak az archimedesi pontnak a kiválasztása és meghatározása, elméleti megalapozása, amelyen megvetheti lábát. Különösen így van ez, ha a kritika nem egyes intézmények, alrendszerek, vagy relációk bírálatára vállalkozik, azaz, ha a kritika éle nem a rendszer egyes elemei, hanem maga a rendszer egésze ellen – még ha nem is forradalmi programmal – irányul. A kérdés minden esetben a kritika érvényességének biztosítása, vagyis a kritikai álláspont normatív alapjainak meghatározása. A rendszer valamely elemének kritikája esetén a definiálandó álláspont alapja maga a rendszer. Ha viszont a bírálat magára a rendszerre vonatkozik, akkor a nehézség forrása az, hogy a bírálat

³ Csíkszentmihályi Mihály: Flow-Az áramlat - A tökéletes élmény pszichológiája. Akadémiai. 1997. és Csíkszentmihályi Mihály: És addig éltek, amíg meg nem haltak. A mindennapok minősége. Budapest, Kulturtrade 1998 és Csíkszentmihályi Mihály: A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007.

⁴ Turner u.o.

érvényességének megalapozására alkalmas álláspont minden esetben kívül van a rendszeren.”⁵
(Balog – Karácsony 2000)

E tanulmány *innen néz*, amikor kritikát fogalmaz, s ha elidegenedésről ír, az ettől való elidegenedést állítja. E modell „természetes embere” ez a közösségi ember. S, ahogy az előző fejezetben bemutatam *az emberek is innen nézve kritikusak* társadalmakkal.⁶ A szervezetekben dolgozók is *innen néznek*, amikor kritikusak szervezeteikkel.

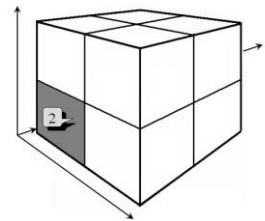
Ezt (emberi) *természeti törvény* módján kellene kezelni a szervezetek vezetőinek. Időnként liminoid élményekben újra kell alkotni a szervezet tagjainak *communitas* iránti igényét. Nem szabad összekeverni a funkcionális szerepek szerinti elválasztást az emberi elválasztással, s időnként ki kell lépni az elkülönült szerepeinkből, s mellérendelt viszonyban teljes ember – teljes ember módján együtt kell lennünk a munkahelyeken is. Valószínű, hogy a tréningek, csapatépítők, kirándulások, céges ünnepek és bulik éppen ezt a liminoid hatásban előbukkanó *communitast* célozzák. Régen a kollektívák gyakran „homogénre itták magukat”, s ez is jól rosszul, szolgálta ezt az igényt. A liminoid élmények, ha jól működnek, egy időre újraalkotják a közösségi kapcsolatokat, amelyeket fel (és el) használnak a munka során szervezetek. Községi lények vagyunk, s a mai szervezeteknek ezt tudomásul kell vennie.

5.3.2. „Szervezd meg az embergépet!”⁷

Alacsony anyagi-tárgyi tőkeigényű, információban szegény elidegenedett kombináció. t-é-i

A tipikus szereplők az úr és a szolgálta.

A szervezet környezeti szerepeit a szervezeti cselekvés során látja el. Ez egy értelmi szerkezetben azt jelenti, hogy a szervezet nek az az értelme, hogy célok elérését biztosító *eszköz*. A szervezet: célelérő *eszköz*.

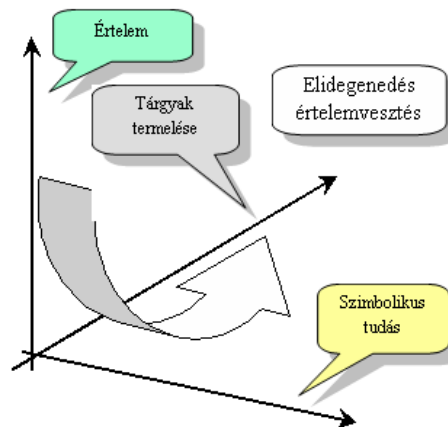

A szervezeti lét instrumentalizált lét. Van benne elidegenedés. Még akkor is, amikor közvetlenül tudjuk, hogy milyen később elérendő célok eszköze vagyunk éppen, - akkor is. A szervezet kialakításával több tízezer éves hagyományon alapulva kialakítjuk az „embergépet”. A szervezet célelérő rendszerében fókuszált felelősségeket alakít ki. Kezdetben az embereknek, s a mai civil szervezetek jelentős részének nincs más erőforrása, mint az

⁵ Balogh István - Karácsony András: Német társadalomelméletek. Témák és trendek 1950-től napjainkig. Balassi Kiadó 2000.

⁶ Ám az ezután következő prototípusok mindegyike kialakít egy nézőpontot, amelyek szintén kritikát alapozhatnak meg.

együttműködő emberek, s az erőforrást a szervezettség okán sokszorozni tudó „embergép.” Ez egy olyan emberi viszonyrendszerben élő csoport (és már nem az előbbi közösség), amiben az emberek saját, vagy tőlük más, idegen, vagy távoli célok érdekét szolgálva eszközszerűen cselekednek. E csoport, cél *eszközeként* létezik. A lét itt eszköze valami másnak. Jó esetben az emberek tudhatják, hogy valamilyen saját céljuk érdekében vállalkoznak e cselekvésekre, s e saját célok adnak értelmet tevékenységeiknek. Az ilyen élettevékenység értelemhiányosabb annál, aminek érdekében teszik. Például munkát vállalnak pusztán pénzkeresés céljából, projektet pályáznak és hajtanak végre források biztosítása céljából. S ha tevékenységük értelme e munkán kívül van, például a szervezet magasabb céljainál, e munkájuk eszközjellegű, más célokhoz, értelmekhez képest. E viszony őstípusa az *óriásgép*. A fogalmat Lewis Mumford alkotta meg. E gép maradványait nem találjuk meg a régészeti ásatásokban, mert elemei élő emberek voltak.

„De az óriásgép létét fel kell tételeznünk, különben nem tudnánk megmagyarázni, miképp épültek a hatalmas piramisok? „Amennyiben a gép nem más, mint speciális feladatokat ellátó és egymást kiegyensúlyozó részek kombinációja, amely emberi irányítással munkát végez, akkor joggal gépnek nevezhetjük a munka szervezésének azt a meghatározott módját, mellyel a korai magas kultúrákban találkozhatunk. ... Az óriásgép azonban, mint a munkavégzés meghatározott szerveződési módja, nem tűnt el végérvényesen az emberek életéből, hanem megváltozott funkcióval ugyan, de visszatért a 18. századtól. A „haladás évszázadának” mechanikus világképe, melyet a gyorsaság, a mennyiségi eredmények iránti megszállottság, tömegtermelés, rendezett időbeosztás, időbetartás, térkihasználás, szabványosítás fogalmaival jellemezhetünk, megszakította a technika fejlesztésének szervességét, és újfent a monoteknika vált uralkodóvá. Amit az elmúlt évszázadokban és manapság is a „technikai haladás” szuggesztív kifejezésével írnak le, nem más mint kollektív emlékezetkiesés, a kézműves hagyomány, a politechnika elsoványodása.

Amikor Mumford ezzel a szigorú értékeléssel illette korunkat, akkor nem a technikai fejlődés felszámolásának szükségességét hangsúlyozta, hanem csupán azt (ez a „csupán” persze nem kevés), hogy kézben kell tartani a technikai fejlődést. A megfelelő szabályozás talán megteremtheti a hagyományok és az újítások közötti szerves egységet. Volt már ilyen, s talán most sem kilátástalan.”⁸

A szervezetnek ez a mintája itt él mindannyiunk környezetében, és tudásában. Innen vesszük a munkaszervezési mintákat, ha szervezetet építünk. A civileknek ez sok problémát okoz. Alkotóik az „óriásgép” mintáival szemben álló attitűd miatt nehezen mennek bele alá és fölé rendeltségi

⁷ Az ötletet Lewis Mumford: A gép mítosza c könyvéből, „Az óriásgép tervezete” c részből vettem. Európa Könyvkiadó, 1986

⁸ Karácsony András: Bevezetés a társadalomelméletbe. Rejtjel, Budapest, 1997.

viszonyokba, akkor is, ha a munkamegosztás koordinálása ezt megkövetelné. Vagy észrevétlenül használják az óriásgép olyan mintáját, ami elidegenedést okoz, s ez meg elidegeníti a gyakran egyedül rendelkezésre álló emberi erőforrást.

Ahol a közösségi együttműködés normái együtt élnek az óriásgép hagyományaival nehéz olyan munkaszervezetet kialakítani, amely biztosítja a célok elérését biztosító – eszköz jellegű – együttműködést, úgy hogy ennek ne legyen közösséget leépítő elidegenítő hatása. Az óriásgép hőskora idején az emberi erőforrás integrációját még lehetett erőszakkal biztosítani. Ma is lehet még gazdasági kényszerrel, de a civil önkéntességre alapuló szervezetekben ez nem működik. Itt máshogy kell megszervezni a gépezetet. Itt is kell „embergép”, de muszáj *emberi* szervezatként is megtervezni. Annál is inkább, mert a jelenlegi civil szervezetek, a korai óriásgéppel szemben bonyolult tudással dolgoznak, s a tudás hordozói pedig az emberi személyiségek és közösségek.

A tudást hordozó szervezetek eredményességét pedig csökkentik az elidegenítő munkaszervezési minták. S a szervezetek, amint elkezdenek működni egyre jobban felhalmozzák ezt a tudást, s a jól működő civil szervezetek „tudásszervezatként” működnek. A háromféle erőforrás közül kettővel dolgoznak leginkább: a „szimbolikus” tudással, tudástökével, és az értelmes emberi cselekvésekben, közösségekben rejlő „társadalmi” tőkével, s értelemszerűen kevesebb áll rendelkezésre számukra az „anyagi-tárgyi” tőkéből. (amivel tudnának anyagi motivációkkal dolgozni). Az elidegenítő szervezeti viszonyok elvinnék ezeket az erőforrásokat. Egy civil szervezeti hálózati kutatásban vizsgált szervezetek sikeresen kialakították célélérő szervezeteiket. Ebben a folyamatban ismertebbek lettek, növekedtek az anyagi, tudás- és emberi erőforrások tekintetében egyaránt. Haladnak előre, s az emberi oldalt ebben a funkcióban célélérő *eszközként* kezelik. Vannak szervezetek, amelyek ebben a funkcióban az erősek, s a többiben a gyengébbek. Egy ezt mutató idézet:

„a (szervezeted) olyan, mint... hogy fejeznéd be a mondatot?

Erős szerintem. Erős, kitartó, összetartó, belső feszültségekkel terhelt, pl. néha nagyon szervezett, máskor nem. Határozottan megy előre azokban a célokban, amiért a szervezet létrejött, megy előre és sok mindent, tudást, tapasztalatot összegyűjtött, az emberi oldal, amit már mondtam, hogy nem tudjuk kezelni.”

S egy másik:

„Szerintem a (szervezetünket) alapvetően a célokért való tett fogja össze. Régebben inkább, még benne volt a társaság, vagy közösség, most már úgy érzem nincs benn, de ez egy fontos feladatunk, hogy legyen benn újra, lesznek családi napok, tervezzük, tehát hogy igen, alapvetően a célorientáltság

tartja össze. Azok az emberek, akik bejönnek ide önkénteskedni, azok nem azok. Talán azt látják, hogy mi a célunk, bár nem vagyok biztos, de azt gondolom, látják különben nem jönnének. Azt biztos nem látják, hogy ebben mit tudnának tenni, így de megadjuk a teret, hogy mit tudnának tenni, tudjuk, hogy ha itt van az Á, aki ... , akkor tudjuk, hogy hogy (ott) , kell széthordani az anyagokat, akkor A-ra számíthatunk, akkor ezt be fogja vállalni, főleg, ha látja, hogy miért kell széthordani. Mert egyetért. Azt gondolom, hogy ez nálunk ezért működik annak ellenére, hogy működhetne jobban is."

Gyakran nagy árat fizetnek a sikeres szervezet kialakításáért. A munka időnként „bedarál”. Ám az is kiderül, hogy ez a fajta „daráló” az itt dolgozók értékrendje szempontjából még mindig értelmesebb, mintha elmennének társadalmilag kevésbé „értelmes” munkával foglalkozó munkahelyekre dolgozni. Az itt dolgozók értékrendjében természetes a törekvés a közösségi együttlétre. A szervezet alapító hőskorában gyakrabban voltak ilyen élményeik, s a résztvevők ezekben integrálódtak a mozgalomba. Hiányzik nekik. Az élmény megnőtt gazdálkodó szervezetek alapító dolgozóinál is megtalálható.

„Tehát van egy intézményesülési sikertörténet és van egy szomorúság a közösségi oldalról. Mi a jó? Hogy vagy ezzel?”

Szerintem azt, hogy ezt létrehoztuk, vagy összehoztuk, és azokban a pillanatokban, amikor ezt tudatosítani tudjuk magunkban, akkor tudjuk, hogy ez egy nagy tett volt, meg nagy eredmény. Nem úgy vesszük, hogy hát igen, csinálunk ennyi mindent, szép, valóban értékelni tudjuk, akkor szerintem még mindig azt érezzük, hogy mi milyen közösség vagyunk, és mi hogy össze vagyunk kovácsolódva. És a napi munkában, a napi daralós részben jelentkeznek inkább, hogy így nem tudok már itt lenni, meg nem akarok erről beszélni. De azt gondolom, hogy ezen azért még mindig lehet változtatni. Tehát, hogy még mindig nem tartunk ott, hogy azt mondjam, hogy kilátástalan. Azt látom, hogy ha ez így folytatódik, akkor rossz lenne, akkor el tudunk jutni egy olyan állapotba, de most még nem vagyunk ott, azért még van remény, hogy megértjük egymással, hogy akár, ha a (szervezetet) nézzük és nem is a közösséget, de ez így összefügg. A közösség nélkül nem lesz (a szervezet) sem. ... Ha meg nem, akkor nem, ..., akkor jönnek majd mások, akkor az egy munkahely lesz azoknak, akik itt dolgoznak és nem az, ami nekünk, hogy sokkal több, mint egy munkahely. De nyilván ezt akkor is lehet működtetni, csak lehet, hogy már nem azokkal az emberekkel, akik ezt kitalálták.

Kérdező: nem bírom ki, hogy meg ne fricskázzam, tehát, hogy az emberek többségének csak munkahely jut ... és nem panaszkodik, hogy szépség, világmegváltás, meg az értékrend. bocs ... Hogy van ez?

Semmi baj, meg egyébként is pont tegnap előtt vettem észre egy olyan beszélgetésen, hogy, ahol hozzám hasonló korú emberekben vetődött fel, hogy akkor hogy is van ez a munka és az élet értelme kérdés. Tehát, hogy mennyire kell, hogy a munkám, az az legyen, amit egyébként fontosnak tartok? És mondjuk ilyen multi környezetben, meg banknál dolgozó fiatalok, akik jól keresnek, anyagilag minden jó, de úgy érzik, hogy 8 meg 10 órát arra áldoznak az életükből, amire egyébként nem áldoznának és kacsingatnak a civil szféra felé, hogy ők igazából szeretnék, hogy a napi 8-10 órában csinálhatnák és ezért kapnák a fizetésüket. Egy kicsit persze kevesebbet, bár sokkal kevesebbet nem szeretnék keresni, de hát valamiért abba is belemennének, hogy kevesebbet és ezen vitatkoztunk. Vagyis nem vitatkoztunk, beszélgettünk, hogy tényleg, ez azért, hogy is van. És az jött ki, hogy mind a két modell működhet, tehát, hogy az is jó, ha valaki nem utálja nagyon, amit csinál, el tudja fogadni, hogy abban is tud fejlődni, pl. rendszereket lehet...vagy megtanul valamit, amit utána fel lehet használni a munkaidőn kívüli civil életében, akkor miért ne? Csak a hozzáállás...mint nekem is, hogy az esett le ebből a beszélgetésből, hogy lehet ezt csinálni, csak nekem is a hozzáállásomat kell egy

kicsit megváltoztatni. Engem ebben az zavar, hogy bedarál, akkor tegyek érte, hogy ne daráljon be. De igazából nagyon jó dolog, hogy én ahol vagyok, arra mások vágynak. Én ezt abszolút értem, de mikor már 10 éve...”

Ez annak a beszéde, aki még igényes a munka értelmére, s nem mondott le arról, hogy szervezeti élete közösségi szempontból is értelmes legyen, s azt is tudja, hogy ez a „daráló” még mindig értelmesebb számára, mintha máshol dolgozna. Ám a régi „közösségi” életbe nem lehet visszamenni a szervezeti eredményesség elvesztése nélkül. A célelérő funkció pedig önmagában nem képes az elidegenedett viszonyokat kezelni, éppen mert lényegéhez tartozik hogy instrumentalizált viszonyokat termeljen. Az elidegenedés mentesebb viszonyok újra előállítására más funkciók dolga. A szervezetek fejlődésének e célelérési funkcióban e gépezet kialakítása a leckéje.

Az igazi embergépben a tevékenység célját mások tűznek ki, és idegenek számukra. Más(ok) céljainak eszköze e tevékenység. Leginkább ilyen az a fásult bérmunkás lét, amely még saját célokkal is alig rendelkezik, s egyszerűen sodródik a világban. Cél az egyszerű megélhetés, s e munka ennek az eszköze. Vagy képzeljünk el egy önkizsákmányoló időszakát élő vállalkozót, aki később elérendő céljai érdekében végzi a munkáját, s e jelenlegi tevékenységben nem talál különösebben értelmet. Vagy a vállalkozás pénzhiányos szakaszában van, amikor minden munkát el kell vállalni, hogy éppen finanszírozni lehessen a vállalkozás költségeit. Vagy gondoljunk egy nem csak önmagát, hanem a családját is kizsákmányoló despotikus vállalkozóra (kevés tudással, és kevés anyagi eredménnyel).

Az efféle elidegenedett munka ma is tipikus, s ilyen pár ezer éve. Ilyennek gondoltuk a rabszolga, a szolga életét. A természetes közösségeket elhagyó *termelési* innováció dehumanizációs átalakulás volt, az elidegenedett munka kialakulása, s ezzel létrejöttek az elidegenedett innovációk feltételei. Valamilyen hatalom, tőke, információ birtokában - a létrejött többleterméken alapulva – emberek, idegen erők céljait szolgálják, s tárgyakat eszközöket állítanak elő, s ezeket elidegenítik tőlük a nagyobb közösség, s más emberek (uralkodó, papok, tudósok, írnokok, kincstár, katonák stb.) felé. Ez az „idegen” lehet hogy nem idegen, ha megértjük az értelmét. Például mindenki jobban él, ha ellátjuk e feladatokat, (például az öntözéses gazdálkodás műszaki feladatait) de lehet hogy e „mindenki” már nagyobb közösség annál, hogy átélhető legyen saját közösségnek. Az előzőekben bemutatam, hogy biológiai örökségünk adta keretek között létszámában korlátos az, amit saját közösségnek tudunk felfogni.

A fejlődés forrása: sok ember (egyszerűen, erőszakkal, gazdasági vagy kulturális kényszerrel

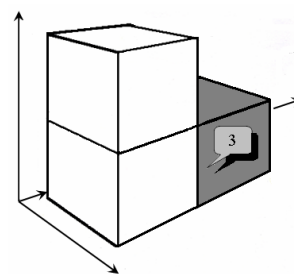
rendezett) eszközjellegű munkája, kevés tőkével és kevés szimbolikus módon hordozott felkészültséggel, információval. Az emberi test, mint eszköz kiválóan alkalmas erre. Az elidegenedett munka anyagi-tárgyi tőkébe, és szimbolikus formában hordozott felkészültségekbe (s mint ilyen: tőkébe) információba áramlik. Ez a modell nagyjából megfelel az ősi ókori civilizációk termelésének.

Ez a világ már differenciálódott, struktúrált az „értelmesebb” és kevésbé „értelmes” életet élők és életlehetőségek tekintetében. Így ez az elidegenedett „világ” együtt él a kevésbé elidegenedett életet élők közösségével, a társadalom ebben az értelemben is tagolódik.

E modellt használják a mai szervezetek is. A civil szervezeteknek ez nehezebben megy a modellhez szükséges hatalom szükössége okán. A mai vezetők is meg kell tudni szervezni a szervezetét - célelérő eszközként. Ha nem teszi, sérülnek a szervezet céljai, s ezen keresztül a szervezet létét indokló értelme.

5.3.3. „Gyarapodj! (anyagi- tárgyi tőkében)”

Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információszegény elidegenedett innováció T-é-i. Az innovátor prototípusa a tőkés vállalkozó. A tipikus szereplő a klasszikus tőkés vállalkozó és munkás.

Anyagi- tárgyi gyarapodási célú a munka, s az együttműködés.

E prototípust látjuk a klasszikus kapitalizmusban. Hosszú fejlődési folyamatok után Európában és Amerikában felgyorsul a fejlődés és megtörténik az eredeti tőkefelhalmozás. Ebben jelentős szerepe volt a vallásos protestáns hagyománynak. Az anyagi-technikai gyarapodás mögött puritán, fogyasztást visszafogó életelveket találunk. A termelés és az anyagi gyarapodás motívumai mögött vallásos értékeket, vallásos értelmi szerkezeteket, a termeléshez s az evilági élethez képest *transzcendens magasabb rendű célokat látunk. S a tőkefelhalmozók önmaguk evilági „elidegenedése” e vallásos értékrend fényében volt „értelmes élet”, az anyagi gyarapodás ennek az értelmes életnek a jele, kifejeződése volt. A helyes (értsd: Istennek tetsző) élet a dolgozó, szorgalmas, gyarapodó élet.*⁹ Az evilági „elidegenedés”-t az egész bolygóra kiterjesztő kapitalizmus születésénél magasabb rendű – vallásos - értelmi szerkezetek bábáskodtak. Az ábrán a 3-as számmal jelzett termelés felett az alkotók vallásos meggyőződése okán meg lehetne jeleníteni egy transzcendens 4-es számú világot, amely az evilági szerénység, és szorgalmas

⁹ Weber, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Gondolat. 1982.

elidegenedett munka értelmét mutatná be a transzcendens célok érdekében. Nem így a tőkésék bér munkásai esetében, ők már más emberek céljaiért dolgoznak.

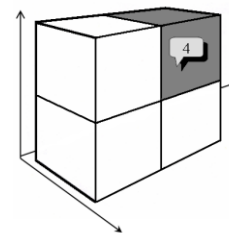
E változás fő forrása az elidegenedett munka eredményének visszaforgatása, felhalmozása, az anyagi-tárgyi termelésbe, s a munkaerő átáramlása a kisebb tárgyi rendezettségű mezőgazdaságból a tárgyi-tőkében dúsabb, hatékonyabb iparba. A korai kapitalizmust a magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, elidegenedett, viszonylag információszegény termelés társadalmának nevezhetjük. A fő folyamat: sok ember egyszerű munkája, gyarapodó tőkével, fokozatosan növekvő rendezettséggel – anyagi-tárgyi tőkét, rendezettséget termel, s növekedik a népesség és a benne információt termelők aránya.

E hagyomány erős a mai szervezeteknél: a szervezetek célja az anyagi gyarapodás.¹⁰

5.3.4. „Döntsd a tőkét! (... s igazságosan oszd szét!)”

Magas anyagi-tárgyi tőkeigényű, információszegény humán innováció. T-É-i
Az innovátor prototípusa az ideológus.

Ez egy olyan termeléshez viszonyuló észjárás, ahol a termelésben dolgozók gyarapítják az anyagi javakat, s ebben a munkában nem sok szimbolikus műveltséget mozgósítanak, a munka egyszerű munka, s ennek eredményeit a dolgozók szükségleteinek kielégítésére, s a munka megújítására fordítják. A fejlődés azonban a fejlettség e fokán anyagi gyarapodást jelent. „Akkor élünk jobban ha többet fogyasztunk”. Egyszerű, elidegenedett munkával termelt javak elfogyasztása. Szélsőséges esetben a megtermelt javakat felélik, s nem fordítanak eleget az egyszerű munka újratermelésén kívül más típusú problémamegoldó felkészültség növelésére.

E csoport „felett” dolgozik egy másik, aki e csoport számára „értelmes célokat” fogalmaz meg. Az itt megfogalmazott „értelmes” élet azonban a „jólét”, amelyet anyagiakban mérnek. Például a vállalkozások többsége nem éli túl az alapítás utáni pár évet, s ennek az egyik gyakori oka a vállalkozás tartós tőkehiánya, s e mögött pedig az, hogy nem fejlesztenek eleget, hanem felélik a bevételeket. „Végre keresünk”, - mondják, s elköltik.

E modell hasonlít a korabeli szocializmus *vágyaira*. Az ipari, anyagi tárgyi fejlődés hozta létre az elidegenedett munkát végzők rendjét is: a szervezett munkásmozgalmat. Ez a mozgalom

¹⁰ Az anyagi gyarapodás is. De ezt az „is”-t későbbi tudáskombinációs modell mondatja velünk.

sem volt mentes a transzcendens céloktól, ám nem túlvilági, hanem evilági (jövőbeli) célok fényében fogalmazta meg önmagát. Azt lehet mondani, hogy az eredeti közösségi elvű munkásmozgalomban magában is ott voltak az (ős)keresztényi, és messianisztikus, őskommunistikus (communitas elvű) gyökerek.

Az elidegenedés e „4-es” innovációs típus szerinti csökkentése nem sikerült ezen az adott fokon, ott sem, ahol a munkásmozgalom forradalmi úton hatalomra jutott. Elsőre úgy tűnik a modell nem mindegyik prototípusa feleltethető meg a valóságnak, de a modell mércéje, ha tükrözi a valóságot. A „miből mit termelünk” kérdésre adott válasz sejtethet egy magyarázatot. Ha kevés a szimbolikus problémamegoldó felkészültség, s ezért kicsi a technika fejlettsége (mint a tárgyakba beépített rendezettség, információ), akkor a magas tárgyi-anyagi tőke igényű fejlődés forrásául nem marad más felkészültség, mint az egyszerű emberi munka. Egyszerű, mert ez információszegény világ. S az így szervezett munka szerény eredményéből kellene a vágyott elidegenedést csökkentő jólétet megteremteni. Egyszerű, elidegenedett munka teremtené meg az értelmes elidegenedéstől mentes munka társadalmát. Ám ahhoz, hogy egy közösség számára elgondolható legyen egy átfogó értelmes perspektívából valamilyen közösségi cél, szükségesek a szimbolikus dimenzió fogalmai. A dolgok „hétköznapi értelme” ebben a világban döntően az anyagi gyarapodás. Igazságtalanok lennénk azonban e társadalmakkal, ha nem látnánk, és ismernénk el a roppant nagy erőfeszítéseket és eredményeket e társadalmak műveltségi állapotának emelésén¹¹. Mindenesetre ezekből kevés van e kísérlet kezdetén. Kevés van azért is, mert akiknél van, vagy lenne, az a polgárság, aki, ha fizikailag túl is élte a forradalmakat, háttérbe volt szorítva, s háttérbe szorult vele mindaz az általa hordozott komplex problémamegoldó felkészültség, ami másutt a társadalmi fejlődés motorjának számít. Később konszolidált időkben pedig áldozni kell a jólét növelésére s a „döntsd a tőkét” időszak után egy jólétet növelő „osztogató” időszak jön, s így kevesebb marad a fejlesztésre. E prototípus velünk él. Az elidegenedés csökkentésének, az emberi jólét emelésének vannak anyagi-tárgyi dimenziói. De nem csak anyagi, s talán ezért nagy kár, hogy a tudatosan szervezett munkásművelődés hagyományai elvesztek.

A „létezett” szocializmusok diktatórikus jellege is elidegenítő. A diktatúrában az emberek

¹¹ Még egy tény idekivánkozik, a „létezett” szocializmusok bukásában szerepet játszott a létezésük teljes időszakára kiterjedő, rájuk kényszerített *fegyverkezési verseny*, amelyet - gyengébb felkészültségeikkel is - sokáig bírtak, a társadalmi fejlődés rovására is, majd kifulladtak. A kapitalizmus megnyerte a fegyverkezési versenyt.

„tárgyai”, s elszenvetői a hatalomnak, s nem alanyai. Persze ez az elidegenedés is hivatkozott transzcendens célokra, a jövőbeni igazságos társadalomra.

Ha a „szocializmus” időszakára, mint a nyugat és észak európai szociáldemokrata ihletésű jóléti modellekre *is* gondolunk akkor több sikert látunk, és itt megmarad a fejlődés motorjának a (nem kismértékben protestáns gyökerű) polgárság, s vele a magasabb szimbolikus tartalmú problémamegoldó felkészültség, ezért ez a nyugati minta nem is e prototípus jellemzője, hanem a következőé. Itt a vezetésnek a létező szocializmus fenyegetése okán meg kellett tanulni, hogy anyagilag is áldozni kell a jólétre. A modell benne van az európai jóléti modellben, amelyben elidegenedést csökkentő okokból, ha nem is a „döntsd a tőkét” módján, de magas adóztatással jelentős újraelosztás történik. Ez is nehezedő versenyben van elidegenedettebb modellel. Ez egy erős európai hagyomány.¹²

Most a tőkekombinációs modell használatával megkülönböztettünk információszegény, egyszerű, és fejlettebb információ-gazdag szocializmusokat, de most nem megyünk e szálon tovább.

A következő fejezetben tárgyaljuk az információban gazdag, tudásintenzív világokat.

¹² Amelyet a létezett szocializmusok bukása után megszűnt fenyegetettség már nem indokol, de a jóléti modell igénye beleszövődött a társadalmakba.